

Men det er bare én bok som leser meg!

Noen linjer i afrikansk tolkning av Det gamle testamente¹

KNUT HOLTER

I Øst-Afrika fortelles det en historie om en kvinne som alltid gikk omkring med en stor bibel. Hun ville aldri legge den fra seg, og landsbybeboerne begynte etterhvert å erte henne: «Hvorfor går du alltid og bærer på Bibelen? Det er jo så mange andre bøker du kan lese!» Men kvinnen lot seg ikke påvirke og fortsatte å gå rundt med Bibelen under armen. En dag bøyde hun kne midt i flokken av dem som gjorde narr av henne, løftet Bibelen og sa med et stort smil: «Ja, selvfølgelig er det mange bøker jeg kunne lese, men det er bare én bok som leser meg!»²

Når en leser afrikansk kirkehistorie legger en raskt merke til hvilken viktig rolle Bibelen spiller. Det synes som om afrikansk kristendom – om mulig i enda sterkere grad enn for eksempel vår norske utgave – er preget av en sterk bibelfromhet.³ Historien om forholdet mellom Afrika og Bibelen er faktisk historien om en bok som raskt ble opplevd som en afrikansk bok, en bok som ikke bare kan uttrykke vestlig, men også afrikansk tro og fromhetsliv, en bok som – som den østafrikanske kvinnen sa – leser meg og min situasjon.

Ikke minst har Det gamle testamente (GT) spilt en viktig rolle innenfor den afrikanske bibelfromheten. Og dette har, tror jeg, å gjøre med opplevelsen og erkjennelsen av at GT i enda større grad enn Det nye testamente (NT) ikke er en vestlig bok, selv om den kom til Afrika iført vestlige klær. Det er stadig blitt understreket fra afrikansk teologisk hold at afrikanere ut fra deres religiøse og kulturelle tradisjon har et

nærmere og mer umiddelbart forhold til Bibelen – og da særlig GT – enn de har til den europeiske filosofi og teologi som den vestlige kirken, og dermed også misjonærenes kristendom, gjerne har vært pakket inn i. Derfor har også en del av den spenning som til tider har preget forholdet mellom vestlige misjonærutgaver av teologi og fromhetsformer og de afrikanske motstykkene til dette, hatt forståelsen av GT som et av de viktigste områdene. Et nærliggende eksempel her er forholdet til polygamiet. Først har en på misjonærhold energisk motarbeidet polygamiet, og så kommer oversettelsen av GT og legger argumentene *for* polygami rett opp i hendene på sine lesere. I tidligere tider kunne denne konstellasjonen av og til føre til en viss motvilje på misjonærhold mot å oversette GT. Afrikanerne var ikke modne nok – kunne en hevde – til å lese denne delen av Bibelen. I vår egen tid er det vel ingen som vil si det slik, men problemet består. GT er en fortelling om Gud og hans folk, det er ingen lærebok i dogmatikk eller etikk. Og i den grad vi slipper en slik bok løs på dagens gudsfolk – enten det er i Norge eller i Afrika – må vi være forberedt på at ting kan bli litt vanskelige.

Hva skyldes den så, denne særlige interessen for GT i Afrika? Kwesi A. Dickson, en av gründerne innenfor afrikansk teologi, nevner tre årsaker.⁴ For det første det han kaller GT's politiske appell. Eksodus-historien, med undertrykkelse og frigjøring, har ikke bare appellert til slaver i USA og apartheid-ofre i Sør-Afrika, men langt utover det, til ulike sammenhenger hvor folk har følt seg undertrykt. Det er i hvert fall slik at mange av de såkalt afrikansk-initierte kirkene – dvs. de kirker som ikke tilhører en historisk og internasjonal kirkefamilie, men er sprunget direkte ut av en afrikansk sammenheng – har en Moses-skikkelse som leder; en frigjører og lovgiver, en sterk og karismatisk leder. For det andre mener Dickson at den særlige interessen for GT også bunner i den tidlige misjonsforkynnens loviskhet. Han hevder at misjonærene nok forkynte evangeliet, men at de også meget sterkt understreket det levde livets betydning. Den forestilling kunne da lett utvikle seg at den perfekte kristne er den som holder alle GTs ritualer og lover. For det tredje mener Dickson at den særlige interessen for GT i Afrika skyldes at gammeltestamentlig religion finner sterke tilknytningspunkter i tradisjonell afrikansk religion. I begge sammenhenger er religionen noe som trenger igjennom i alle sider ved livet. Religion er ikke noe isolert eller privat fenomen; det er det levde livet selv som er religiøst.

Uansett hva slags forklaringsmodeller vi velger, står det fast at afrikansk kristendom har en særskilt interesse for og kjærlighet til GT, og det er noen av de tolkningsmessige uttrykkene for dette jeg skal forsøke å skissere i det følgende. Det vil jeg gjøre fra to hovedperspektiver.

Først skal vi se på den GT-tolkning som kommer til uttrykk på det folkelige plan, det vil si blant vanlige bibellesere. Og dernest skal vi se på den GT-tolkning vi finner på det akademiske plan, det vil si blant profesjonelle fagteologer og eksegeter.⁵

GT-tolkning på det folkelige plan

Den sammenheng den folkelige GT-tolkning står i er det som skjer på privat og lokalt plan, det vil si hjem, skole og kirke. Det kristne hjem har spilt og spiller en viktig rolle, med dets vekt på bibellesning og bønn. Også skolen har spilt en viktig rolle. Skolearbeid har stått helt sentralt i den kristningsprosess som ligger bak kirkens enestående vekst i Afrika sør for Sahara gjennom dette århundret.

Hvordan blir så GT tolket i denne sammenhengen? Her er det nok viktig å understreke at mye av tolkningen i Afrika er som tolkningen andre steder i verden. På det jevne er sannsynligvis ikke GT-tolkningen i Afrika mer eksotisk enn GT-tolkningen i Arendal. Likevel, den afrikanske rammen om tolkningen skaper noen særtrekk, og la meg gi noen eksempler på dette – ut fra to stikkord: en verbal og en ikke-verbal eller symbolsk tolkning av GT.

Den *verbale* GT-tolkningen uttrykkes på mange måter. Det kan dreie seg om samtale, bønn og sang, men særlig dreier det seg selvfølgelig om prekenen.⁶ Fra en storsamling tidligere i år (1999) innenfor vekkelsesbevegelsen i den lutherske kirken på Madagaskar fortelles det at arrangørene hadde satt opp femten talere, og alle femten hadde fått tekster fra 5. Mosebok!⁷ Fullt så ensidig er neppe afrikansk forkynnelse i sin *alminnelighet*, men likevel spiller nok GT generelt en større rolle enn hva vi er vant til i en norsk sammenheng. To studier som er gjort av afrikanske prekenere kan illustrere dette. Den første er en breddestudie som er gjort i den afrikansk-initierte Aladura-kirken i Nigeria.⁸ Dette er en kirke som ble dannet i 1930 av folk med anglikansk bakgrunn, og kirken er nå medlem i ulike økumeniske sammenhenger i Nigeria. En studie av forkynnelsen i denne kirken, der ikke mindre enn 8000 prekenere ble analysert, gir mange interessante funn. Fra vårt perspektiv legger en merke til at så mye som 43 prosent av prekenene tar utgangspunkt i GT-tekster, og videre at alle GTs bøker er representert i prekenene. Dette bekrefter altså empirisk det inntrykk mange har hatt av at GT har en stor plass i forkynnelsen. Mens denne prekenstudien analyserer tusenvis av prekenere innenfor ett kirkesamfunn, og da et av de afrikansk-initierte, så finnes det en annen studie som analyserer et mye mindre utvalg – 70 prekenere – men da fra mer tradisjonelle protestantiske kirkesamfunn i Øst-, Vest-, og Sør-Afrika.⁹ Materialet her er altså mye mindre, men sannsynligvis ganske representativt, da det ble

bedt om prekenes som er typiske, både når det gjelder bibeleksegesi, vokabular, symbolbruk og anvendelse. Denne studien bekrefter interessen for GT, og viser hvordan bruken av GT preges av en allegoriserende kontekstualisering; allegoriserende i den forstand at tekstenes historiske budskap tones ned til fordel for deres dypere og «egentlige» budskap, og kontekstualisering i den forstand at den afrikanske erfaring og tradisjon bevisst er brukt som tolkningsnøkkel til tekstene.

Så langt den verbale siden ved folkelig GT-tolkning. Men i Afrika - som andre steder - blir ikke teologien bare uttrykt gjennom ord, men også gjennom ulike former for symbolikk. Ja, kanskje blir teologi, og da også GT-tolkning, i sterkere grad i Afrika enn mange andre steder uttrykt gjennom *symbolikk*. Det kan være dans og drama, hvor ikke minst de gammeltestamentlige fortellinger om hvordan David og andre danset for Herren har inspirert en del afrikanske kirker.¹⁰ Og det kan gå på bildende kunst, hvor gammeltestamentlige motiv og fortellinger ofte gis en tolkning der afrikanske verdier preger uttrykksformene.¹¹ Men ikke minst gjelder det ulike slags ritualer, hvor GT ser ut til å spille en viktig rolle som leverandør av materiale og premisser.

Den GT-tolkning som kommer til uttrykk i form av ulike slags ritualer kan grovinndeles i to modeller. Den første modellen henter ritualer ut av GT og overfører dem til en afrikansk, kirkelig sammenheng.¹² Dels kan dette føre til at en skaper et kirkeår basert på den gammeltestamentlige festkalenderen, slik at 5 Mos 16's tre årlige fester – dvs. de usyrede brøds høytid, ukefesten og løvhyttefesten – får sine afrikanske motstykker. Men dels kan det også føre til at en overfører mer enkeltstående riter, som for eksempel det å ta av seg skoene når en går inn i kirken (inspirert av Moses ved tornebusken, 2 Mos 3:4-7; eller er det inspirert av islam?), eller det periodevis å la skjegg og hår gro (inspirert av nasireerløftet, 4 Mos 6:5-9), eller en forståelse av rituell urenhet etter barnefødsel (inspirert av 3 Mos 12:1-8), eller det å bære prestedrakter som ligner den gammeltestamentlige øversteprestdrakten (3 Mos 8). Felles for disse ritualene er altså at de er hentet ut av GT og så forsøkt overført inn i den afrikanske situasjonen. Ikke minst har enkelte av de afrikansk-initierte kirkene vært ganske så lydhøre for ritualer som står omtalt i GT. Men vi kan også finne noe av det samme innenfor de historiske kirkesamfunn. Et nærliggende eksempel kan være tenkningen rundt Nenilava, lederen for vekkelsesbevegelsen i den lutherske kirken på Madagaskar. Som lekperson og kvinne var det hennes indre autoritet som gjorde henne til den leder hun var. Men hennes indre autoritet ble likevel forsøkt styrket ved at det ble laget en drakt til henne som var en nøyaktig kopi av den gammeltestamentlige øversteprestdrakten.

Den andre modellen henter ritualer fra tradisjonell religion eller Islam, for så å ta dem i bruk i en kirkelig sammenheng, og med en legitimerende referanse til GT.¹³ Fra Vest-Afrika fortelles det om en - tydelig islam-inspirert - bruk av Salmenes bok. *Salmetekster som inneholder ulike slags løfter blir skrevet med kritt på ei tavle; tavla blir vasket, og kritt vannet blir drukket som beskyttelse.* Lignende eksempler, men inspirert av tradisjonell religion snarere enn Islam, finnes belagt i afrikansk-initierte kirker både i Vest- og Sør-Afrika. En blander for eksempel ulike urter og væsker til en mikstur, leser så gitte GT-tekster over disse, for så å bruke miksturen til helbredelse eller beskyttelse - alt etter hvilken tekst som ble lest over den. Da kan eksempelvis Salme 3 brukes mot hodepine, Salme 119:17-32 mot øyesykdom, og Salme 9 mot slangebitt og impotens. Også denne modellen for tolkning - eller skal vi heller si bruk - av GT finner vi særlig innenfor de afrikansk-initierte kirkene. Men samtidig finnes det også her eksempler innenfor de historiske kirkesamfunn. Eksempelvis vil en innenfor den katolske kirke på Madagaskar kunne finne at tradisjonelle gassiske likvendingsritualer er tatt inn i kirken, med en legitimerende referanse til den gammeltestamentlige fortellingen om Josef som fører sin døde far Jakobs ben hjem igjen til Kanaan (1 Mos 50).

Nå må det selvfølgelig understrekes at svært mange afrikanske tolkere og brukere av GT vil oppleve for eksempel det å bruke Salme 9 mot slangebitt og impotens - som synkretisme og som religiøst støtende. Mange vil nok også være svært skeptiske til å bruke fortellingen om Josef og Jakob til å legitimere en kristning av tradisjonelle begravelseritualer. Og for en vestlig bibeltolker er det selvfølgelig ikke vanskelig å slutte seg til en slik skepsis. Ikke desto mindre er disse og andre eksempler på en ikke-verbal tolkning av GT - sammen med eksemplene på en kontekstualisert verbal tolkning - viktige som uttrykk for bredden i en folkelig tolkning og bruk av GT i Afrika. Tross alle sine hermenevtiske og dogmatiske problemer reflekterer denne bredden det gledelige faktum at det å tolke og bruke GT ikke lenger er noe som kun skjer innenfor marginale og eksternt kontrollerte grupper i Afrika, men innenfor den massebevegelse som den kristne kirke nå er blitt. Og her er behovet for å lese GT i lys av afrikansk erfaring og tradisjon et nødvendig og naturlig utgangspunkt.

GT-tolking på det akademiske plan

Det er selvfølgelig et godt stykke fra en slik folkelig GT-tolking og til den tolkning som skjer i den afrikanske utgaven av en mer fagteologisk og eksegetisk GT-tolking. Om vi beveger oss dit, kommer vi til en sammenheng som har blomstret opp i løpet av de siste to til tre årtier.

På slutten av 1990-tallet finnes det 150-200 universiteter i Afrika, og 1200-1500 teologiske institusjoner. Når det gjelder universitetene, er det bare en del av dem som har strukturer som åpner for fagteologisk og eksegetisk GT-tolkning. Dette er til en viss grad historisk og geografisk betinget. Grovt sett kan vi si det slik at det frankofone Afrika - dvs. tidligere franske kolonier - følger den franske tradisjonen med ikke å ha institutter for religion eller teologi i sine universiteter, altså institutter hvor også GT-tolkningen kunne gis en akademisk forankring. Det anglofone Afrika - dvs. tidligere britiske kolonier - følger den mye mer åpne britiske tradisjonen, og ikke bare har institutter for religionsstudier ved en god del universiteter, men kan endog fremvise flere eksempler på teologiske fakulteter ved universitetene.¹⁴ Dette betyr at det i det frankofone Afrika knapt finnes akademisk GT-tolkning ved universitetene, mens det anglofone Afrika kan fremvise en rekke universiteter hvor det forskes og undervises innenfor GT.

Når det så gjelder de 1200-1500 teologiske institusjonene, holder mesteparten av disse et faglig nivå som gjør det vanskelig å tale om noen akademisk GT-tolkning.¹⁵ De aller fleste er av bibelskole-typen, med dårlig utdannede lærere og elendige bibliotek. Likevel, et stadig økende antall teologiske seminarer klarer å skaffe seg en eller annen form for akademisk akkreditering - på diplom- eller Bachelor-nivå, og i noen få tilfeller også på Master-nivå. Og selv om det altså for de aller fleste institusjonene kan gjenstå mye å ønske hva reelt nivå angår, så ligger det i selve undervisningssituasjonen at lærerne i den grad det er mulig søker hen til den faglitteratur som finnes. Og slik sett preges vel også de mange bibelskoler til en viss grad av den GT-tolkning som skjer ved universitetene og de beste teologiske seminarene.

De fleste av institusjonene - og det gjelder både universiteter og teologiske seminarer - har lærere i GT (som i andre fag) som er utdannet i Vesten; dels i Roma, dels i USA, og dels andre steder - alt etter hva slags kirkelige og historiske forbindelseslinjer som finnes. Mange av disse gammeltestamentlerne opplever det som et problem at de på den ene siden er utdannet som GT-tolkere i en vestlig sammenheng, mens de på den andre siden rent faktisk skal tolke GT i en afrikansk sammenheng. Vi har lært å svare på spørsmål som Vesten stiller, kan de si, men det er ikke uten videre de samme spørsmål som vår afrikanske sammenheng stiller.¹⁶ Derfor er det etterhvert en håndfull av de beste institusjonene som har maktet å sette igang med forskerutdanning selv, med større vekt på en afrikanisert utgave av GT-tolkningen. Og etterhvert vil nok dette - tror jeg - i stadig sterkere grad prege afrikansk akademisk GT-tolkning.

Hva er det som preger den GT-tolkning vi finner i de afrikanske fag-

miljøene? La meg nevne tre punkter som kan beskrive noe av situasjonen. For det første det at GT leses i lys av afrikansk religiøs og kulturell tradisjon. Både afrikanere og ikke-afrikanere har opp gjennom årene påpekt at det tilsynelatende finnes en god del paralleller mellom religion og kultur i Afrika og i GT. Og fra 1970-tallet og framover har dette ført til en strøm av studier fra afrikanske gammeltestamentlere og religionsforskere, der et eller annet fenomen i GT er tolket i lys av et (tilsynelatende) tilsvarende fenomen i Afrika.¹⁷ Det kan gå på skapelsesmyter fra ulikt afrikansk hold - som brukes til å kaste lys over gammeltestamentlige skapelsestekster. Det kan også gå på riter i forbindelse med fødsel, ekteskap eller død. Eller det kan gå på sosiologiske strukturer, så som forhold innen familie, klan og stamme; et eksempel kan være det i mange samfunn viktige spørsmålet om hvilken av de gjenlevende brødrene som skal gifte seg med enken etter den broren som døde. Eksemplene på likheter er mange, det samme er antallet studier av slike likheter, og felles er altså det at de bruker et relativt levende afrikansk tradisjonsmateriale som tolkningsnøkkel til de gammeltestamentlige tekstene.

Det andre punktet jeg vil nevne som uttrykk for en mer faglig GT-tolkning i Afrika, går på det å lese GT i lys av den aktuelle afrikanske erfaringen av undertrykkelse og lidelse.¹⁸ Dette er noe vi naturlig nok særlig finner innenfor frigjøringsteologiske miljøer, i hovedsak i Sør-Afrika. Med utgangspunkt i erfaringen av undertrykkelse og lidelse går en så til GT, og påviser hvordan GTs Gud nettopp er de sultne og undertryktes Gud. Sentralt i deres GT-tolkning står da eksodus-motivet; det at Gud er en Gud som ser til sitt folk, og fører det ut av trellehuset og inn i det lovede land, blir viktig både i gudsbilde og teologi.

Det tredje punktet er interessen blant afrikanske GT-tolkere for det afrikanske nærværet i GT. Det er jo slik at afrikanske folkeslag og enkeltpersoner dukker opp rett som det er utover sidene i GT. Og det å studere GTs bilder av disse er et tema som stadig interesserer. Når det gjelder antall referanser er det egypterne som utgjør det viktigste afrikanske folk i GT (om lag 700 referanser). Nå er jo Egypt, som kjent, omtalt i nokså negative ordelag - som mishandlere. Men samtidig har Egypt også en del positive ord knyttet til seg, dels i forbindelse med Israels opphold i Egypt (se for eksempel 4 Mos 11:4-6), men også i forbindelse med en fremtidig frelse for folkeslagene (se for eksempel Jesaja 19:24-25). Mindre omtale i GT, men desto mer interesse fra afrikansk GT-faglig hold, har det afrikanske folket Kusj fått (om lag 50 referanser). Dette folket - som i norske bibeloversettelser gjerne blir omtalt som etiopere eller nubiere - var en stormakt på GTs tid, en

stormakt som en periode hersket over Egypt og dermed strekte seg fra dypt inne i nordøst-Afrika og ut til India-havet i øst og Middelhavet i nord. Når dette folket omtales i Jesaja 18 som et høyreist folk med glatt skinn, et folk som er fryktet av mange, men likevel et folk som en gang skal søke Herren, Israels Gud, da er det kanskje ikke så rart at det har fått en del oppmerksomhet fra afrikansk GT-faglig hold.¹⁹

La meg knytte et par kommentarer til disse tre punktene. For det første tror jeg det er viktig å understreke at det som uttrykkes i de to første punktene på mange måter er to sider av samme sak. Enten GT tolkes i lys av den religiøse og kulturelle tradisjonen eller i lys av den aktuelle opplevelsen av undertrykkelse og lidelse, så dreier det seg om det å bruke afrikansk erfaring i bred forstand som tolkningsnøkkel. Tradisjonelt har det vært en viss spenning mellom de to. Men nå ut-over siste halvdel av 1990-tallet har vi kunnet iaktta at de to har nærmet seg hverandre. Her har selvfølgelig avslutningen av apartheidssystemet i Sør-Afrika vært viktig, siden dette har ført til et behov for å finne mer positive uttrykk for en afrikansk lesning av GT enn den til nå dominerende vektleggingen av undertrykkelse og lidelse. I stedet for å stå der som alternative tilnærminger til GT bli de to nå mer og mer forstått som ulike sider av samme sak, en afrikanisert tolkning av GT.²⁰

For det andre tror jeg det er et viktig aspekt ved alle tre punkter at de må forstås som uttrykk for en afrikanisert tilnærming - ikke bare til GT, men, og det er kanskje like så viktig, til GT-studiet som akademisk disiplin. Som jeg har nevnt tidligere har det fra afrikanske GT-tolkere vært uttrykt en misnøye med det å overføre de tradisjonelle vestlige tolkningsmodellene til Afrika. De spørsmål og svar som der gis - blir det til stadighet understreket - oppleves ikke uten videre som relevante for afrikanske lesere av GT. Ved å bruke den afrikanske erfaringen som tolkningsnøkkel til GT, i tillegg til den vestlige vitenskapsteoretiske tradisjonen, har en da ment å etablere en tilnærming som på én og samme tid er både kontekstuell og universell.²¹

Utfordring

Jeg har i denne oversiktsartikkelen forsøkt å skissere noen tolkningsmessige uttrykk for den afrikanske interessen for og kjærligheten til GT. Som helhet håper jeg å ha antydnet at GT-tolkning ikke er noe som foregår - og heller ikke er noe som skal foregå - i et vakuum. GT-tolkningen vil alltid reflektere en vekselvirkning mellom de gamle tekstene og de aktuelle leserne, i den forstand at leseren tar med seg sin bakgrunn og sine spørsmål inn i møte med tekstene. Slikt sett hadde hun rett, den gamle østafrikanske kvinnen som sa at dette er en bok som leser meg!

Noter

1. Denne oversiktsartikkelen bygger på et foredrag jeg har holdt i litt ulike versjoner utover våren 1999, bl.a. på Misjonsselskapets misjonærmøte, Antsirabe, Madagaskar, 26.2., og på en fagdag om afrikansk teologi ved Menighetsfakultetet, 15.3.
2. Det er H.R. Weber som i ulike sammenhenger har fortalt denne historien; se senest hans *The book that reads me: A handbook for bible study enablers*. Geneve (1995) ix.
3. For generelle innføringer, se for eksempel J.S. Mbiti, *Bible and theology in African Christianity*. Nairobi, 1986; og Y. Schaaf, *On their way rejoicing: The history and role of the Bible in Africa*. Carlisle & Nairobi, 1994.
4. K.A. Dickson, *Theology in Africa*. London (1984) 148-160.
5. For en grundigere drøfting av forholdet de to imellom, se K. Holter, «Popular and academic contexts for biblical interpretation in Africa». Kommer i *Yabweh in Africa: Essays on Africa and the Old Testament*. New York, 1999.
6. Metodisk sett er det selvfølgelig ikke uproblematisk å plassere kirkelig forkynnelse inn under rubrikken «folkelig GT-tolkning»; i noen tilfeller ville det vært mer rimelig å plassere den under «akademisk GT-tolkning». Når jeg har plassert den som jeg har gjort, er det dels fordi forkynnelsen av naturlige årsaker må relateres til en folkelig forståelse av Bibelen, men dels også fordi mange kirkesamfunn (ikke minst de afrikansk-initierte) har prester som enten mangler akademisk trening i det hele tatt, eller i beste fall har en faglig sett svak bakgrunn.
7. Takk til en muntlig kilde: Misjonsprest Arild Bakke, Manakara, Madagaskar.
8. H. Turner, *Profile through preaching*. London, 1965.
9. H. Bürkle, «Patterns of sermons from various parts of Africa», D.B. Barret (red.), *African initiatives in religion*. Nairobi (1971) 222-231.
10. Se for eksempel D.C. van Zyl, «In Africa theology is not thought out but danced out», *Old Testament Essays* 8 (1995) 425-438.
11. For et eksempel, se G.O. West, *Contextual Bible study*. Pietermaritzburg (1993) 54-59, som viser hvordan den sørafrikanske kunstneren Azariah Mbatha har latt afrikanske verdier og tradisjoner reflekteres i et tresnitt med bilder fra Josef fortellingen i 1 Mos 37-50 – for øvrig en fortelling som foregår i Afrika!
12. For eksempler fra Øst-Afrika, se N. Ndungu, «The Bible in an African independent church», H.W. Kinoti & J.M. Waliggo (red.), *The Bible in African Christianity*. Nairobi (1997) 58-67. For eksempler fra Sør-Afrika, se D.C. van Zyl, «Interpretasie van die Ou Testament in Sionistiese kerke – 'n verkennende studie», *Nederduitse Gereformeerde Tydskrif* 38 (1997) 85-93.
13. Se for eksempel D.T. Adamo, «The distinctive use of Psalms in Africa», *Melanesian Journal of Theology* 9 (1993) 94-111; og S. Ademiluka, «The use of therapeutic psalms in inculturating Christianity in Africa», *African Ecclesiastical Review* 37 (1995) 221-227.
14. For en nærmere drøfting, se K. Holter, «The institutional context of Old Testament scholarship in Africa», *Old Testament Essays* 11 (1999) 452-461.
15. For en generell oversikt, se P. Bowers, «New light on theological education in Africa», *Evangelical Review of Theology* 14 (1990) 57-63; for en mer spesifikk oversikt over GT-fagets plass, se C.M. Pauw, «Theological education in Africa», *Old Testament Essays* 7 (1994) 13-24.
16. For en nærmere drøfting, se J.S. Ukpong, «Rereading the Bible with African eyes», *Journal of Theology for Southern Africa* 91 (1995) 3-14
17. Se K. Holter, *Tropical Africa and the Old Testament: A select and annotated*

- bibliography*. Oslo (1996) *passim* (Faculty of Theology: Bibliography Series; 6).
18. For Sør-Afrikas vedkommende, se særlig I.J. Mosala, *Biblical Hermeneutics and Black Theology in South Africa*. Grand Rapids, 1989; og G.O. West, *Biblical Hermeneutics of Liberation*. Pietermaritzburg & New York, 1995². For Vest-Afrikas vedkommende, se for eksempel J.-M. Ela, *Le cri del'homme africain*. Paris (1980) 40-51.
 19. Den viktigste afrikanske eksponenten for denne retningen er den nigerianske gammeltestamentleren D.T. Adamo; se senest hans *Africa and Africans in the Old Testament*. San Francisco, 1998. For en analyse av Adamos arbeider, se K. Holter, «Should Old Testament Cush be rendered 'Africa?', *The Bible Translator* 48 (1997) 331-336; og M. Høyland, «An African presence in the Old Testament? David Tuesday Adamo's interpretation of the Old Testament Cush passages», *Old Testament Essays* 11 (1998) 50-58.
 20. For en generell innføring i afrikansk teologi som understreker denne utviklingen, se E. Martey, *African Theology: Inculturation and Liberation*. Maryknoll, New York, 1993. Et uttrykk for en mer bibelfaglig utgave, se J.S. Pobee, «The use of the Bible in African theology», T. Fornberg (red.), *Bible, hermeneutics, mission*. Uppsala (1995) 113-139 (Missio; 10).
 21. For en nærmere drøfting, se K. Holter, «The institutional context of Old Testament scholarship in Africa», *Old Testament Essays* 11 (1999) 452-461; samt «Gammeltestamentlig forskning mellom Sahara og Zambezi», *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 68 (1997) 135-146; og «Afrikansk gammeltestamentlig forskning i spenning mellom Sørs myter og Nordrs metoder», *Norsk Tidsskrift for Misjon* 52 (1998) 147-159.

Knut Holter, f. 1958, cand.theol. MHS 1985, dr.theol. UiO 1993, førsteamanuensis i GT ved MHS. Har bl.a publisert *Tropical Africa and the Old Testament: A select and annotated bibliography*. Oslo, 1996, *Yahweh in Africa: Essays on Africa and the Old Testament*. New York, 1999, og er redaktør av *Newsletter on African Old Testament Scholarship* (Stavanger 1996-) og av bokserien *Bible and Theology in Africa* (New York 1999-).

«There is only one book which reads me!» Some major lines in African interpretation of the Old Testament

This survey article analyses two sets of Old Testament interpretation in Africa, the popular interpretation of home, school and church, and the academic interpretation of university and seminary. The article focuses on aspects that demonstrate how both sets reflect the needs and questions of their respective contexts.